

Z kroniki naukowej

MIĘDZYNARODOWA SESJA NAUKOWA: „HITLEROWSKIE LUDOBÓJSTWO W POLSCE I EUROPIE 1939 - 1945”

W dniach 14-17 kwietnia 1983 roku w związku z 40 rocznicą powstania w Getcie Warszawskim i wielkich akcji hitlerowskiego ludobójstwa dokonywanego na ziemiach polskich, w szczególności zakończenia *Endlösung der Judenfrage* Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce zorganizowała w Warszawie międzynarodową sesję naukową na temat: Hitlerowskie ludobójstwo w Polsce i Europie 1939 - 1945.

Przedmiotem sesji było ukazanie ludobójstwa realizowanego przez III Rzeszę podczas II wojny światowej na Polakach, Żydach, Cyganach, ludności ZSRR, Jugosławii oraz innych narodów Europy w hitlerowskich obozach koncentracyjnych, ośrodkach zagłady, gettach i więzieniach.

W obradach sesji uczestniczyli: uczeni z Australii, Austrii, Belgii, Bułgarii, CSRS, Danii, Francji, Holandii, Izraela, Japonii, Jugosławii, Luksemburga, NRD, RFN, Rumunii, Szwajcarii, Szwecji, USA, Wielkiej Brytanii, Włoch, ZSRR oraz przedstawiciele narodowych komitetów historyków II wojny światowej, Instytutu Państwa i Prawa Akademii Nauk ZSRR, Światowego Kongresu Żydowskiego, Instytutu Pamięci (*Yad Vashem*) w Jerozolimie, Światowego Kongresu Cyganów, Rady Pamięci do Spraw Zagłady (*Holocaust*), Międzynarodowej Federacji Ruchu Oporu (*FIR*), Radzieckiego Komitetu Weteranów Wojny, Komitetu Antyfaszystowskich Bojowników NRD, Związku Bojowników Antyfaszystowskich CSRS, Międzynarodowego Komitetu Oświęcimskiego, instytutów i zespołów dokumentacyjnych z Anglii, Austrii, CSRS, Holandii, Jugosławii, RFN, Ewangelickiej Akademii w Bad-Boll, Federalnego Archiwum w Koblencji, Centrali Badania Zbrodni Hitlerowskich w Ludwigsburgu, Fundacji Friedricha Eberta, Muzeów Martyrologii w Buchenwaldzie, Dachau, Sachsenhausen, Terezynie. Obecni byli reprezentanci wszystkich uniwersytetów i ośrodków naukowych w Polsce, instytutów naukowo-badawczych oraz przedstawiciele muzeów martyrologii hitlerowskich obozów koncentracyjnych, Głównej i Okręgowych Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. W obradach sesji uczestniczyli także przedstawiciele Ogólnopolskiego Komitetu Pokoju, Rady Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa, Związku Bojowników o Wolność i Demokrację; przybyli więźniowie obozów koncentracyjnych i delegacji wielu zakładów pracy.

Na sesję przygotowano ponad 130 referatów i komunikatów, w tym 72 referaty gości zagranicznych.

Obrady otworzył minister sprawiedliwości PRL, przewodniczący Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce prof. Sylwester Zawadzki. W swoim wystąpieniu stwierdził, że intencją Głównej Komisji — organizatora sesji —

było stworzenie możliwości do wymiany poglądów i doświadczeń z realizacji problemów badawczych oraz wzbogacenie wiedzy o faszyzmie i ludobójstwie hitlerowskim w latach II wojny światowej. Właśnie na okupowanych ziemiach polskich została zlokalizowana ponad połowa wszystkich miejsc przymusowego odosobnienia — obozów koncentracyjnych i ich filii, ośrodków zagłady, obozów pracy przymusowej, jenieckich, gett i więzień, które Niemcy hitlerowskie utworzyły na terenie Europy. Nie ma przesady w stwierdzeniu — powiedział prof. S. Zawadzki — że ziemie polskie stały się największym cmentarzyskiem świata. Polska pomna swych doświadczeń domaga się konsekwentnego i bezterminowego ścigania sprawców zbrodni hitlerowskich zgodnie z prawem Narodów Zjednoczonych.

Na zakończenie swego wystąpienia minister S. Zawadzki poinformował, że Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce stanie się jednocześnie Instytutem Pamięci Narodowej. Jego działalność będzie — jak dotychczas — nie tylko wyrazem hołdu dla bohaterów antyfaszystowskich i ofiar hitlerowskiego faszyzmu, ale także ostrzeżeniem dla współczesnych i przyszłych pokoleń przed groźbą wojny, będzie ważkim głosem na rzecz obrony ludzkości przed niebezpieczeństwem zagłady nuklearnej.

Następnie dyrektor Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce prof. Czesław Pilichowski wygłosił referat pt. Ludobójstwo hitlerowskie w Polsce i Europie w świetle planów III Rzeszy i ich realizacja. W swoim wystąpieniu podkreślił, że podczas powstania w Getcie Warszawskim SS, gestapo, policja i Wehrmacht dokonały najokrutniejszych zbrodni na cywilnej ludności żydowskiej. Ogółem hitlerowcy zgładzili w gettach ok. 550 tysięcy Żydów polskich oraz Polaków żydowskiego pochodzenia; na podstawie przeprowadzonych badań przyjmuje się, że zostało zamordowanych 6 milionów Żydów, w tym 3 miliony w Polsce. Przez hitlerowskie obozy przeszło ok. 18 milionów więźniów wielu narodowości, z których co najmniej 11 milionów zginęło. W obozach i ośrodkach zagłady zlokalizowanych na ziemiach polskich zostało zamordowanych ponad 6,7 miliona ludzi. Całkowitej nieomal zagładzie ulegli w obozach polscy Cyganie. Jak ustalono, ogółem wymordowano w Europie ok. 520 tys. Cyganów.

Na zagrożenie dla pokoju ze strony odradzającego się na Zachodzie faszyzmu wskazał w swoim wystąpieniu prof. Mark Reginskij z Prokuratury Generalnej ZSRR.

Następnie referat wygłosił dr Icchak Arad z Instytutu Pamięci w Jerozolimie (*Yad Vashem*). Na przykładzie akcji „Reinhardt”, która była największym aktem eksterminacji Żydów na terenie Europy wschodniej, przypomniał historię obozów zagłady w Bełżcu, Treblince i Sobiborze, w których zamordowano 1,6 miliona Żydów z wielu krajów Europy.

Prof. Antoni Czubiński, dyrektor Instytutu Zachodniego w Poznaniu przedstawił walkę koalicji antyhitlerowskiej przeciwko realizacji ludobójczej polityki III Rzeszy.

Dr Maurice Goldstein — przewodniczący Międzynarodowego Komitetu Oświęcimskiego — oświadczył w swym wystąpieniu poświęconym zbrodniom hitlerowskim dokonanej na Polakach i Żydach, że reakcje aliantów zachodnich na informacje o zbrodniach niemieckich na okupowanych terenach nie odpowiadały zakresowi i rozmiarom tych zbrodni.

Prof. Artur Sandauer, mówiąc o aktach ludobójstwa dokonanych na ludności żydowskiej zwłaszcza podczas powstania w Getcie Warszawskim, zwrócił uwagę na tragedię Żydów izolowanych w gettach w mniejszych miejscowościach.

Mniej znane fakty hitlerowskiej polityki eksterminacji wobec Cyganów przed-

stawili w swym wystąpieniu sekretarz generalny Światowego Kongresu Cyganów Rajko Durič.

Uwagi o hitlerowskim planie „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” przedstawił prof. Józef Bogusz, a o powstaniu w Warszawskim Getcie jako najwyższej formie ruchu oporu ludności żydowskiej mówił prof. Kazimierz Sobczak — komendant Wojskowego Instytutu Historycznego.

Pozostałe trzy referaty wygłoszone pierwszego dnia sesji to prof. Eberharda Jäckela z Uniwersytetu w Stuttgartcie — „Hitler a mord dokonany na europejskich Żydach w czasie II wojny światowej”, prof. Czesława Łuczaka z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu — „Dyskryminacja narodowościowa i rasowa w hitlerowskiej polityce ekonomicznej w okupowanej Polsce”, dr. Ditricha Eichholtza z Akademii Ekonomicznej w Berlinie — „Polityczne i ekonomiczne aspekty Generalnego Planu Wschodniego”.

W pierwszym dniu sesji przemawiali także przedstawiciele Rady Głównej FIR — Oscar Wiesflecker oraz Prokuratorury Generalnej CSRS — Cenek Klapal.

W kolejnych dwóch dniach sesji obrady kontynuowano w trzech zespołach problemowych.

W zespole I omawiano hitlerowską politykę agresji i podbojów oraz ludobójstwa w aspektach historycznym, politycznym, ideologicznym i prawnym. W trakcie obrad tego zespołu wygłoszono 29 referatów i komunikatów. Dotyczyły one problemów faszyzmu rasizmu, antysemityzmu oraz ideologicznych i politycznych przygotowań do akcji ludobójstwa. Referaty i komunikaty opracowali: prof. B. Martin (RFN), dr I. Lediach (ZSRR), prof. J. Radzicki i dr J. Radzicki, dr G. Schönberner (Berlin Zachodni), dr R. Hrabar, S. Kanla, dr Ch. Olschewski (NRD), dr B. Koziello-Poklewski. O roli faszystowskiego prawa i administracji w realizacji programów podboju i ludobójstwa traktowały referaty: prof. J. Waszczyński, prof. E. Rabofsky (Austria), dr D. Majer (RFN), dr U. Oppitz (RFN), doc. E. Zarzyckiego i dr A. Killian. Kolejne referaty dotyczyły niemieckiej ekspansji wschodniej i jej ludobójczych skutków. Opracowali je: prof. Z. Mańkowski, prof. B. Puchert (NRD), prof. M. Messerschmidt (NRD), nadprokurator A. Spiess (RFN), prof. K. Pätzold (NRD), prof. A. Devoto (Włochy), prof. G. Botz (Austria), dr S. Roth (Anglia), G. Zorn (RFN), doc. E. Kozłowski i E. Korc. W obradach zespołu I omawiano także hitlerowską politykę eksterminacji inteligencji i niszczenia zabytków kultury. Referaty i komunikaty w zakresie tej tematyki przygotowali: prof. S. Nahlik, Lesław Bartelski, prof. E. Serwański, prof. E. Freundlich (Austria), doc. M. Fuks i dr M. Rutowska.

W zespole II omawiano realizację ludobójstwa hitlerowskiego w Polsce i Europie i jej skutki. Wygłoszono 30 referatów i komunikatów. Na temat eksterminacji ludności w hitlerowskich obozach i miejscach przymusowego odosobnienia przygotowali swe wystąpienia: prof. K. Wąsowicz, dr S. Krakowski (Izrael), prof. P. Levy (Belgia), dr F. Piper, mgr D. Drywa, doc. A. Konieczny, dyr. K. Trostorff (NRD), doc. M. Olszewski, mgr A. Galiński, dr K. Drobisch (NRD), mgr J. Adamaska, dr B. Distel (RFN), mgr L. Kaczanowski, dr A. Pankowicz, dr P. Mnichowski i mgr J. Baranowski. O ludobójstwie w okupowanych krajach Europy mówili: dr P. Kačavenda i dr V. Glišić (Jugosławia), dr L. Picciotto-Fargion (Włochy), mgr V. Sima (Austria), dr L. Mróz. Zagadnieniom ludobójstwa hitlerowskiego w poszczególnych regionach okupowanej Polski oraz zbrodniom hitlerowskim dokonanym na kobietach, dzieciach i młodzieży poświęcono kilka komunikatów w tym m.in. prof. M. Bradowskiej-Kubicz, doc. W. Jastrzębskiego, doc. J. Szilinga, doc. Kasperka, dr J. Wilczura, dr A. Zientarskiego, dr T. Kowalskiego.

Zespół III zajął się problematyką przeciwdziałania zbrodniom ludobójstwa w czasie II wojny światowej i faszystowskiemu oraz badaniem i ściganiem zbrodni hitlerowskich. Na posiedzenie tego zespołu przygotowano 26 referatów i komunikatów. Część z nich dotyczyła ruchu oporu i pomocy ofiarom hitlerowskiego ludobójstwa. Opracowali je: doc. R. Nazarewicz, prof. M. Siemiriaga (ZSRR), prof. I. Gutman (Izrael), prof. G. Strobel (RFN), W. Bystrow (ZSRR), prof. R. Wolfe (USA), prof. J. Buszko, prof. H. Strauss (Berlin Zachodni), dr R. Sakowska, doc. M. Fuks, dr T. Bieda, dr J. Kowalczyk, mgr W. Monkiewicz, mgr M. Kunicka-Wyrzykowska. Na temat następstw okupacji hitlerowskiej u osób, które przeżyły i ich rodzin przygotowali swe wystąpienia: prof. H. Klein (Izrael), doc. Cz. Kempisty, dr D. Kenrick (Anglia) oraz dr A. Buffolini, prof. A. Devoto i dr M. Martini (Włochy). Zagadnienia badania i ścigania zbrodni hitlerowskich oraz odradzania się faszyzmu były tematem kilku referatów, w tym prof. H. Batowskiego, prof. W. Kowalskiego, prof. G. Wielanda (NRD), H. Lichtensteina (RFN), prof. W. Schefflera (Berlin Zachodni), nadprokuratora A. Streima (RFN), T. Blatta (USA), dr P. Maćkowiaka. Przedmiotem obrad tego zespołu był też problem nauczania i upamiętniania problematyki lat II wojny światowej zwłaszcza ludobójstwa hitlerowskiego. Zabierali głos w tej sprawie: dr S. Spector (Izrael), K. Martin (NRD), S. Netzer (Izrael), mgr Z. Tokarz oraz dr J. Schwarz, dr H. Traulsen, prof. C. Schminck-Gustavus, wszyscy z RFN).

W trzecim dniu sesji popołudniu oraz czwartego dnia kontynuowano obrady plenarne. Przedmiotem obrad były problemy dyskryminacji rasowej i faszystowskiej koncepcji rozwiązania problemu żydowskiego na Węgrzech (dr E. Karasai — Węgry), przedstawiono akcję zagłady Żydów belgijskich (J. Gotovitch — Belgia), prześladowanie Żydów w Holandii (dr A. Pappé — Holandia).

O roli niemieckiego zaplecza naukowego i hitlerowskiej polityce agresji oraz ludobójstwa mówił prof. Tadeusz Walichnowski — rektor Akademii Spraw Wewnętrznych.

W kolejnym referacie „Antysemityzm a ludobójstwo” prof. Franciszek Ryszka z Instytutu Historii PAN stwierdził, że od chwili przejęcia władzy przez Hitlera rozpoczęło się ograniczanie praw obywatelskich Żydów oraz prześladowanie ludności żydowskiej.

Prof. M. Hirsch z Karlsruhe, sędzia Trybunału Konstytucyjnego RFN, mówił o politycznym ruchu oporu w Niemczech. Nawiązując do czasów współczesnych ostrzegł przed odradzaniem się faszyzmu. Na zakończenie swego wystąpienia zgłosił wniosek następującej treści:

„Każde państwo, które swoimi ustawami lub też w wyniku działań swoich organów narusza prawa człowieka w rozumieniu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Konwencji Praw Człowieka ONZ oraz Aktu Końcowego z Helsinek przez popełnienie zbrodni przeciwko ludzkości i innych kryminalnych zbrodni lub też tego rodzaju naruszania prawa przez innych toleruje, ponosi bezpośrednią odpowiedzialność za poczynione szkody w stosunku do poszkodowanego i jego rodziny, a więc zobowiązane jest do zadośćuczynienia za poczynione szkody.

Państwo, którego obywatelem jest pokrzywdzony, nie ma prawa do rezygnacji z roszczeń o zadośćuczynienie.

Normy prawa międzynarodowego traktując tego rodzaju szkody jako objęte reparacjami winny zostać zastąpione odpowiednią, jednoznaczną konwencją międzynarodową.

Wzywa się konferencję KBWE w Madrycie do podjęcia odpowiedniej uchwały i przygotowania dalszych akcji Narodów Zjednoczonych, jak np. powołanie międzynarodowego trybunału właściwego do rozpatrywania poszczególnych przypadków”.

Wniosek ten został przyjęty przez uczestników sesji.

Trzy ostatnie referaty wygłoszone na sesji dotyczyły problemu ratowania Żydów przez zgromadzenia zakonne w okresie okupacji hitlerowskiej — prof. Zygmunta Zielińskiego z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, inwalidztwa byłych więźniów jako następstwa chorób i urazów związanych z pobytem w hitlerowskich obozach koncentracyjnych — prof. Haliny Szwarz — z Centrum Medycznego Kształcenia Podyplomowego — zwycięstwa nad faszyzmem — płk doc. Eugeniusza Kozłowskiego z Wojskowego Instytutu Historycznego, w którym autor podkreślił ogromny wysiłek państw sprzymierzonych dla pokonania faszystowskich Niemiec, co położyło kres polityce ludobójstwa.

W trakcie obrad dyrektor Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce prof. Czesław Pilichowski odczytał listy i telegramy z pozdrowieniami i życzeniami dla uczestników sesji m.in. od sekretarza generalnego UNESCO Amadou Mahtar M'Bow, przewodniczącego Socjaldemokratycznej Partii Niemiec Willy Brandta, Rady Prawniczej Parlamentu w Melbourne oraz od sędziego Sądu Najwyższego Izraela dr Mosze Bejskiego.

Podsumowując sesję prof. Czesław Pilichowski powiedział, że podczas obrad plenarnych i w zespołach problemowych wypowiedziało się 160 mówców. Dorobkiem sesji są wnioski merytoryczne i metodologiczne dotyczące dalszych badań na temat dziejów II wojny światowej. Przygotowane na sesję referaty, komunikaty oraz głosy w dyskusji zostaną opublikowane przez Główną Komisję w specjalnym wydawnictwie. Profesor Pilichowski zaproponował także utworzenie międzynarodowej fundacji, której celem byłoby finansowe wspieranie wysiłków dla odbudowy i ratowania zabytków materialnej kultury Żydów.

Zamykając obrady sesji przewodniczący Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce prof. Sylwester Zawadzki stwierdził, że dzięki przedstawionym materiałom wzbogacono wiedzę o faszyzmie i ludobójstwie hitlerowskim i że sesja stanowi inspirację do dalszych badań. Konferencja była integralną częścią obchodów Miesiąca Pamięci Narodowej.

Ta pamięć — jak powiedział minister S. Zawadzki — jest miarą naszej wierności dla podstawowych wartości kultury ludzkiej, jest wyrazem gotowości nieustannego działania na rzecz ocalenia ludzkości przed groźbą nowej zagłady, której rozmiarów nie można sobie wyobrazić. Dziś, w obliczu współczesnych zagrożeń dla ludzkości ze strony kół militarystycznych i imperialistycznych, jest naszym obowiązkiem jeszcze raz o tym przypomnieć („Trybuna Ludu” z 18 kwietnia 1983).

Prof. Sylwester Zawadzki wyraził także przekonanie, że konferencja spełni rolę w mobilizacji uczonych, działaczy antyfaszystowskich i sił pokojowych na świecie, aby nie dopuścić do wojny nuklearnej i obronić ludzkość przed apokaliptyczną wizją zagłady.

Uczestnicy warszawskiej sesji przyjęli apel o wspólną walkę przeciw faszyzmowi, nazizmowi, antysemityzmowi i rasizmowi, który przytaczamy niżej w pełnym brzmieniu:

Apel

Bazujący na faszystowskiej ideologii nazistowskiej, reżim III Rzeszy sprowadził na ludzkość bezmiar nieszczęść. Świat dotychczas nie uporał się jeszcze z następstwami faszyzmu. Jednocześnie stwierdzamy odradzanie się neofaszystowskich i militarystycznych idei oraz niecne poczynania pravicowo-radykalnych, terrorystycznych organizacji i ugrupowań.

Faszyzm i nazizm, których wyrazem jest szowinizm i militarizm oraz rasizm i antysemityzm, terror i brutalna przemoc, był i pozostanie zniweczeniem wszelkich praw i wartości ludzkich.

Uczestnicy sesji nt. hitlerowskiego ludobójstwa, zorganizowanej z okazji 40-tej

rocznicy powstania w Getcie Warszawskim, wyciągając wnioski z tragicznych wydarzeń, wzywają narody do uczynienia wszystkiego, aby zapobiec odradzaniu się faszystwu i nazizmowi.

Opowiadamy się za zintensyfikowaniem badań naukowych, za opublikowaniem wszystkich dokumentów i opracowań celem upowszechnienia prawdy o faszyzmie, nazizmie i rasizmie. Materiały te powinny służyć organom wymiaru sprawiedliwości przy stosowaniu międzynarodowych konwencji dotyczących ścigania względnie ekstradycji nieukaranych jeszcze zbrodniarzy hitlerowskich. Jednocześnie powinny one przeciwdziałać siłom zaprzeczającym zbrodniom hitlerowskim.

Apelujemy do odpowiednich czynników o podejmowanie skutecznych środków zmierzających do zakazu wszelkich faszystowskich, nazistowskich i rasistowskich poczynań.

Wzywamy do bezwzględnego przestrzegania międzynarodowych konwencji i ustaw państwowych zakazujących działalności organizacji faszystowskich, nazistowskich i rasistowskich.

Walka przeciw faszyzmowi i nazizmowi służy sprawie pokoju i bezpieczeństwa w Europie i na świecie.

Uczestnicy sesji, która przypominała o hitlerowskim ludobójstwie są świadomi tego, że wyścig zbrojeń, przede wszystkim w dziedzinie środków masowego zniszczenia, stanowi zagrożenie dla istnienia ludzkości.

Goście sesji mieli możliwość uczestniczyć w wielu imprezach i wydarzeniach związanych z obchodami Miesiąca Pamięci Narodowej, m.in. zwiedzili obozy w Majdanku, Sobiborze, Chełmnie n/Nerem, Łodzi. Wzięli także udział w otwarciu wystawy „Relikty kultury żydowskiej w zbiorach polskich” w Muzeum Narodowym w Warszawie oraz wystawy poświęconej martyrologii Żydów, zorganizowanej w Żydowskim Instytucie Historycznym. Uczestniczyli w przekazaniu do użytku społeczności żydowskiej odbudowanej na koszt państwa synagogi przy ul. Twardej w Warszawie.

Maria Rutowska